

Mikel Bujanda

Hartzaren urtea

Hartzaren urtea izan da aurtengoa. 1998: Hartza Nafarroara itzuli denekoa. Goseturik iratzarri da negualdi luzeko lozorrotik. Hatzaparka piztu eta esnatu du beldur atabiko lokartua: artzainen etsaigoa. Erronkariko artzaina eta hartza elkarren etsai dira berrero, mendeetan barrena izan diren moduan, iragan denboretara itzuli izan bagina bezala. Atabismoa berpiztu den arren, animismoa ez. Guztiz galdua da antzinako euskal jendeak beldur horri gehitzen zion begirunea, hartza gizakumeon arbasotzat joa izatetik heldu zena. Euskal jendeak ba baitzuen eboluzioaren teoria, Darwinek berea ondu baino lehenagokoa: *Gizona hartzetik jiten düzü, gizona hartzetik fabrikatürrik düzü* (Tx. Peillen; *Animismua Zuberoan*, Donostia 1985). Hartzarekin batera itzuli behar luke kosmogonia zaharreko *totemak* eta hartza hiltzea *ür gaixtoko*, zoritxarreko, dela gogoan hartzeak. Heldu den udaberrian, agian. Oraingoan, menditarrek eta kaletarrok hartzaren etorrera era guztiz kontra-jarrarian agurtu dugu: hiria bizitoki dugunok lurraldearen gainerako bazter guztiak eder eta basa nahi ditugu, gure asteburuko atsedenerako. Hartza hor nonbait dela jakitea kilikagarria dugu. Aldiz, oihan ingurua lantoki dutenek erosotasuna galdu dute, ezin ardiak mendira bidali eta etxe barretik artzain izaten jarraitu. Ekologia turismo berdearekin nahasten den muga horretan, mendiko herriek hiritarron kolonizazio berria pairatzen eta onartzen duten unean, laborari izatetik hotel zaintzaile, otzan, bilakatzen ari diren honetan, bizimodu bat, egitura, (ez al da hori kultura?) begien aurrean desegiten ari den tenorean, galera hori guztia ixilean, lantururik gabe, gertatzen ari delarik, hustuketa demografikoa bezala, lurralde honetako eskualdeen arteko desoreka gero eta gordinagoa egiten den gisan, hartzarenak badu halako balio paradigmaticoa. Ez da noski urte

bakarraren neurrian ematen ari den joera; prozesua aspal-ditik heldu da. Baina aurten agertu da ikurra: *Bizi gaitezen denok Iruñerrian astegunetan; gainerakoa izan dadin atsedeen-leku, parke naturala, hartza eta guzti*. Horra lerro batean esana zertan gabiltzan. Hitz bakarrean laburtu nahi izanez gero, aipa hartzaren izena.

Honetara iritsita, dibagazioaren justifikazioa bilatzen astirik galdu gabe, hobe izanen da itzulinguru inproduktibo hauek utzi, kulturgintza *stricto sensu* hartu eta atal produktiboari heltzea. Kulturen ere produzitzea baita egin beharrekoa. Kanta ditzagun bada gure loriak.

Literaturan emankor

Urte emankorra izan dugu Nafarroan euskal liburuetan, eta harrigarriro dibertsifikatua literatur jenerotan.

Haurrak hautatu ditu Aingeru Epaltzak *Sorginkerien Liburu*-n. Haurrak ez badira, gazteak hartu ditu ikusmiran Patxi Zabaletak trilogiaren zama metafisikoak arindu dituen *Errolanen Harria*-rekin, hipotesi historikoak —balitekezoak— josiz, mitoaren geure neurriko bertsioa eraikiz.

Juanjo Olasagarrek *Mandelaren Afrika*-ra bidaiaria egin eta itzultitakoan, Hego Afrikaren erretratu bizia marraztu digu. Hego Ameriketara jo du Alberto Barandiaranek, Argentinara, militarren ankerkeriaren errelatoa egiteko *Ez zaigu ahaztu* testigantza minberatuan. Sorterritik atera behar izan gabe, denboran atzera egin du bidaiaria Xamarrek, *Garralda 1.898* idazteko. Herria suntsitu zuen sutearen kronika da, aurreko biak bezala fikzioen asmazioari bizkar emanez, kazetaritzaren lan esparruan kokatua; besteak ez bezala, Xamarrek aezkera hartu du solasbide, bakan baitira Aezkoako hizkera noblean belztuak dauden paperak.

Patziku Perurenak *Etorrerakoak* eskaini dizkigu. Gipuzkoaldean den periodiko batean aurrez argitaratu emaniko eta, beraz, barnealde honetan irakurri gabeko artikuluen bilduma. Jipoiaren bat edo beste astitzen du hor Patzikuk, baina gehiago dira inguru hurbilari samurki emaniko begiradak.

Isidro Rikarteren *Desioen hiria* opera prima —narrazioan; olerki batzuk argitara emanak zituen orain baino lehen— eleberri labur, ausart eta gordina, eta Pello Lizarralderen *Un ange passe* birfindua dira Iruñalde honetan egosi diren beste tituluak.

Beste parajetan eginak itzultzekotan, hori bai, idazle frantsesak nahiago. Balzac hautatu du Pedro Mari Diez de Ultzurrunek, Guy de Maupassant Matias Múgicak. Celine-rekin gainezka egin arteko betekada hartu ondoren, arinago eginen ahal zaio Matiasi oraingoaren liseriketa!

Margolari frantses batek, nola ez!, eman dio abiapuntua Jon Alonsori *Camembert helburu* jotzeko. Entsegua fikziozko tramaren eitearekin.

Argitalpenen zerrenda honetan badu tarte eta parte egile berrien lan sarituak biltzen dituen liburuak, Iruñeko Udalak prestatua. Besteak beste, Alfredo Jaime, satrapa bokazionala, alkate genuen denboretan zentsuraren pean argirik ikusi gabe gelditu ziren komikiak ilunpetik atera direlako.

Edo herrialdeko argitaletxeetan plazara atera diren beste lan probetxosuak, *Axularren historiak*, gure klasikoaren ezagutzaren proposamena, lastrea kenduta.

Ahaztu gabe Aita Polikarpo Iraitzozkoa zenaren *Hitz neurtuzko lanak*, sonetoak eta beste, ugaritasun handian, Ondarra jaun euskaltzainak apailaturik. Luzagabe agertze-koak dira autore beraren *Hitz lauzkoak*.

Egileen geografiari ez, testu barnekoaren nondik norakoari begiraturik, Nafar literaturatzat jo behar genuke Andolin Eguzkitzaren *Herioaren Itzalpeetan*, Javier Cunchillosi omen eta aitormen eginez. Horretara jarrita, Joxemari Iturraldearen *Kilkirrak eta Roulottea*-k Nafarroan itzulinguru batzuk egiteko mugona izan duela esan behar genuke.

Ez da gutxi, ez dago gaizki. Euskal letretan, *lurraldeta* -*sunaren printzipioaren* arabera, Nafarroari doakion kuota betetzeko adina ote da?

Bat aukeratzeko eskatzen didanari, 98 honetan, Xabier Erize Etxegarairen *Nafarroako euskararen historia sozio-linguistikoa* emanen diot, interesagatik, garrantziagatik, berrietasunagatik, sakoneragatik. Izenburuak agintzen duena baino gehiago dakar lan horrek. Kontzeptu teorikotan

aberats eta mamitsu da, berritzaile ikuspuntuaren aldetik, hizkuntzaren galera prozesuaren historiari berrikusketa kritikoa egiten dio, soziolinguistika historikoaren ekarpenaz berri ematen du, eta horren aplikazioa egiten, metodologia garden eta antolaketa argiarekin.

Historia kontuak espainolez

Espainolez idazten duenik ere bada gure artean, etzazuela bestela pentsa. Pare bat ale aipagarri —historia liburuak dira biak—: bat aspaldi urruneko gertakariena, *La Navarra marítima*, Nafarroa itsasertzeraino hedatzen zen denboretakoa, gero amets eder baizik izan ez dena. Egiatzko izan zitekeen eta izan ez den historiaren mina. Dokumentazioan oinarriturik, Nafarroako historia ofizialaren bestaldea erakusteko baliotsua. Zailago da ordea iragan den horretan oinarri topatu nahi izatea aldarrikapenik eraikitzeko. Hala ere baten bati bide eman dio giputzak epatatzen ahalegintzeko: liburu horretan ikusten baita *Gaztelaren asmazio hutsa dela Gipuzkoa, Nafarroako erreinuari aurre egiteko asmatua*.

Hurbilagokoa da beste historia liburua: *Diccionario Biográfico de los diputados forales de Navarra (1931-1984)*. Ez da urrutirago jo beharrik Nafarroa alde honetan zertan gabiltzan ulertzeko. Diputado Foralen Biografiak errepassatzea aski da. Hori da jendilajea! Falanjista gaixto, Franco bera baino frankistago, kazike, Euskal Herriaren etsai, demokrazia arrasto guztien aurkako. Horieta eduki dute mendean Nafarroa azken hirurogei urteotan. Eta liburu berean ongi ageri denez, mende hasierako eta aurreko mendeko jauntxoen oinordeko dira. Horien itzalpean erai ki da egungo status ukiezina. Liburu honek, beste irakaspenez gain, orain 21 urtekoak nola izan ziren gogora ekartzeko balio digu. Baten bat oroituko da, Marco, Asiain, Iturralde, Fortun... nola aritu ziren demokratizatzearen aurka, bunkerrean iraun asmoan, nola ateak itxi zizkioten Nafarroak beste euskal lurraldeekin batera bide egin ahal izateari. Komeni da ez ahanzte Amadeo Marcoren doktrina zertan laburbiltzen zen: *Nafarroaren nortasunaren bi hor* -

nigaiak, foralitatea eta espainoltasuna dira. Horrela jokatu zuten, eta jokoa irabazi. Horretan gaude oraindik ere.

Fundazioen porrota

Fundazioen porrota edo zergen iruzurraren tamaina. Era-kunde musikalen egoerari azterketa egin ondoren aurki liteke zergaren iruzurra zenbateko handia den neurtzeko termometroa. Aise ulertuko duzue: enpresa pribatuan konfidantza duen agintaritzza dugu, eskuindarra, neoliberala nahi baduzue. Interes kulturala, edo artistikoa duten era-kundeetarako finantzazio bila joz gero, Administrazio Publikoak guztira iritsi ezin duela eta kapital pribatua jokoan jarri behar dela izaten da erantzuna. Honela, aspaldian ari dira Fundazioen egiturari indar ematen, diru publikoaren ondotik sozietate partikularretatik heldu dena gehituko zaiolakoan. Pablo Sarasate Fundazioa sortu zen, beraz, Diputazioak sos batzuk jarri, eta gainerakoak kapital pribatutik etorriko ziren ustean; uste, honetan ere, ustelean. Tramendu itxuraz erakargarria eskaintzen die Diputazioak: abantaila fiskalak, zergen aringarriak... Ez da hala ere, aski estimuloa. Fundazioen sistemak ez du funtzionatzen. Ez da enpresarioen interesekoa. Mozkinen gaineko zergak ordaintzeari ihes egiteko ba baitute aski trikimailu, legezko eta ez, Fundazioek ematen dieten abantailen gaintetik. Zergak ordaindu behar ez izateko bide zabalak daude, iruzurra handia da. Iruzurrari aurka egiten ez dion bitartean, alferrik du Administrazio Publikoak sektore pribatuari dei egitea. Huts egin du Pablo Sarasate orkestrari sendotasun finantzieroa emanen liokeen Fundazioak. (Huts egin duen bezala Indurainen izena hartu arren, kirolariei dirulaguntzak eskaini behar lizkiekeen Fundazioak). Egoera honetan zinez patetikoa da Migel Sanz diputazioburua apelazio patriotikoak egiten aditzea, Sarasate orkestrak *guregan sortu behar lukeen pertenezia sentimenduagatik* egin behar du nafar zintzoak bere orkestraren alde.

Bi hitzetan, nahi eta ezinean. Euskadiko Orkestra Sinfonikoa handi ikusten da bere ia ehun musikariekin. Ttipi-

tto da haren ondoan, Sarasate Ganbera Orkestra. Konplejoak sortzen ditu horrek, hemen guztia besteen hainakoa egin behar baita, besteen gainekoa ezin denean. Musikari zaion maitasunagatik baino gehiago, Euskadikoen pareko izateagatik orkestra handia nahi lukete hemen. Horren erdia ere ez zaio eramangarri egiten gure agintaritza kulturari. Nahi omen du, baina dauden diruak ez dira kulturarako.

Iruñeko Orfeoiak, laugarren zuzendaria du lau urteotan. Ez da seinale ona. Urtebetea doi-doi egin zuen Koldo Pastorrek. Urtebetera ez da iritsi Pascual R. Aldabe eta alde egin du. Norabiderik gabe dabil orfeoiak.

Rematxa, Ziga eta beste

Kronika osoa balitz, aditzera emanda utzi beharrekoak liriteke, Gaiarre antzokia Iruñeko udalaren eskuetara itzuli izana; Erraldoien Txokoa esaten zaiona ohiko bilgune bihurtzen ikustea; Nafarroako Biblioteka Nagusiarena premia larritzat joa izan arren, pausorik aurreratu ez izana; Altuzakako Oteizarenean gruak xut antzeman daitezkeela goarda zinegotziaren begirada makurpean; Nafarroako aurtengo Kultur saritua Montxo Armendariz izan dugula (hiru urtez segidan saria nafar euskaltzaleek irabazirik, apostu segurua egin dezakegu zein ikusmolde ideologikoa izanen den heldu den urtekoa); Fernando Rematxaren urtea izendatua dagoela 98 hau; Rematxa bezala, 36ko gerraren galtzaile izan zen Zigaren erakusketa antolatu dela. (Zer pentsatua ematen du bi artista hauengan gerrak izan zuen eraginak: Rematxak Madril utzi behar izan zuen. Bere kideak atzerrira jo zuen. Rematxak, Tuteran sorterrira itzuli eta etxekoen burdindegian aritu behar izan zuen. Musikarekin harremanetan jarraitu zuen, baina haren lan sinfoniko handienak ordura baino lehen eginak dira. Zigak bi urteko espetxealdia pasa ondoren, pintura sormenerako adorea galdua zuen. Beste hogeitertietan biziko zen, baina ez zen aurrekoa izan. Latza izan zen gerrak Nafarroako arte plastiko eta musikaletara ekarri zuen galera). ♣